

# Małgorzata Krakowiak Mierzenie się z esejem

Studia nad polskimi badaniami eseju literackiego

Dlaczego, mimo wszystko, tak wielu współczesnych autorów: znanych i nieznanych, profesjonalistów i amatorów, chętnie przyznaje się do pisywania esejów, choć skutki przynosi to różne? Przypomniemy powody: Esej wciąż zachowuje atrakcyjność ze względu na tradycyjnie nobilitujący twórcę charakter, więc nęci wielu. Esej jest trudną formą, więc nie każdemu i nie zawsze się udaje. Esej wydaje się formą łatwą i aktualną ze względu na przynależne mu subiektywizm i amorficzność, więc rzesze domorosłych „eseistów” szarżują i... w szarżach giną. I jeszcze jedno: Słowo „esej” stało się modne. Zaczęto je traktować jak kalkę z angielszczyzny i – w konsekwencji – obejmować nim prywatne zapiski, wypracowania szkolne, teksty literackie i popularnonaukowe. Nastąpiło ogromne rozszerzenie znaczenia słowa. To popularna dziś tendencja językowa. (Dość przypomnieć dzieje „generacji”, „galerii”, „epifanii”). Niestety, wraz z rozszerzaniem znaczeń słowa tracą funkcjonalność. Funkcja komunikacyjna ustępuje bełkotowi.

Tak samo jak nie warto dążyć do zewnętrznego ograniczania literatury, tak też nie warto bez zastanowienia majstrować przy języku – również subkodzie genologicznym – to szkodzi zarówno ubożącemu systemowi językowemu, jak i jego użytkownikom, którzy jeszcze chwila i zaczną mówić o *Panu Tadeuszu* – story, a o *Samochwale* Brzechwy – np. tragedia, bo przecież „to tylko słowa”.

Fragment ze s. 156-157

Wróćmy w tym miejscu do wyjaśniania tytułu. Mimo wielości tekstów dotyczących eseistyki status genologiczny, a nawet ontologiczny eseju pozostaje niedookreślony. Czy wolno więc mówić o nauce, której przedmiot jest tak nieprecyzyjnie wskazywany? Jednak za pasjonujące zjawisko uchodzić może publikowanie kolejnych monografii twórczości eseistycznych, jak i monografii literatury – nazwijmy ją na razie – „okołoeseistycznej”. Wielu współczesnych badaczy literatury, wciąż coraz młodszych, chętnie pisuje zarówno o konkretnych esejach, jak i o eseju jako takim. (Ta książka również będzie reprezentowała podobną klasę zjawisk). [...] „Mierzenie się z esejem” oznaczać ma sprawdzanie i porównywanie jego teorii. Ale to nie wszystko. Przyjmując optymistyczne założenie, że udaje się zdefiniować esej, a więc i ustalić jakiś jego wzorzec, można przyjrzeć się również granicom „esejotwórstwa”, czyli – wychodząc od archaicznej metody „przymierzania” konkretnego tekstu do danego wzoru, dojść do współczesnej refleksji dotyczącej rozpowszechniania się eseju jako formy i jako nazwy. Warto bowiem podkreślić, że kariera słowa „esej” w polszczyźnie wiąże się z licznymi nieporozumieniami i nadużyciami.

Fragment ze s. 8

# ***Mierzenie się z esejem***

*Pamięci Marianny Krakowiak*



NR 3002

Małgorzata **Krakowiak**  
**Mierzenie się z esejem**  
*Studia nad polskimi badaniami eseju literackiego*

Redaktor serii : Studia o Kulturze

**Tadeusz Miczka**

Recenzent

**Krzysztof Dybciak**

# Spis treści

O tytule książki . . . . .	7
----------------------------	---

## **Obecność eseju w literaturze polskiej (ujęcie historyczne)**

Pytanie o początki . . . . .	13
Dygresja o miejscu Brzozowskiego . . . . .	21
Esej w świadomości literackiej w dwudziestoleciu międzywojennym . . . . .	30
Esej w diasporze literackiej . . . . .	44
Emigracja . . . . .	54
Kraj . . . . .	67
Krajowe badania nad eseistyką (od lat 40. do początku 80. XX wieku) . . . . .	85
Droga ku scaleniu i dekadzie eseistyki . . . . .	103

## **W kręgu teorii**

Uzasadnienie zmiany optyki . . . . .	131
Problemy nazewnicze i ich skutki . . . . .	133
Literackość czy Nieliterackość eseju? . . . . .	160

Ewolucja poglądów na gatunek . . . . .	190
Granice i ekspansywność formy. Eseizacja . . . . .	217
Próby klasyfikacji oraz domniemane kierunki ewolucji formy . . . . .	239
Informacja bibliograficzna . . . . .	263
Zestawienie wykorzystanych źródeł . . . . .	265
Indeks osobowy . . . . .	281
Summary . . . . .	291
Zusammenfassung . . . . .	293

## O tytule książki

Co to znaczy „mierzyć się z esejem”? Wskazania słownikowe sugerowałyby dorównywanie esejowi bądź konkurowanie z nim<sup>1</sup>. Czy zatem niniejszy tekst miałby, w zamiarze autorki, uchodzić w oczach Czytelnika za esej? Bynajmniej. Od wielu już lat obserwuję w życiu literackim rosnące zainteresowanie esejem. Przybiera ono rozmaite formy. Po pierwsze, oznacza chętnie czytanie tekstów określanych tym właśnie mianem. Po wtóre, upowszechnia się przeświadczenie o dostępności formy piszącym, niekoniecznie „zawodowym” literatom i w związku z tym coraz liczniejsze wydaje się grono eseistów. Po trzecie wreszcie, przejawia się w bujnym rozwoju piśmiennictwa naukowego i popularnonaukowego, dotyczącego eseju. W literaturze przedmiotu można nawet odnaleźć dość ryzykowny termin, oznaczający odrębną dziedzinę wiedzy: „esejologia”. Co jest ryzykownego w postulowaniu nauki o eseju?

---

<sup>1</sup> Znamienny jest cytat ilustrujący użycie tego czasownika, zamieszczony w haśle słownikowym przez Lindego i powtórzony w słowniku warszawskim. Jest to zdanie z tłumaczonej przez Dmochowskiego *Iliady*:

„Z walecznym Hektorem mierzą się wzajemnie,

Czy ja zginę od niego, czy też on ode mnie.” [Il. 2, 241]

Zob. M.S.B. Linde: *Słownik języka polskiego*. T. 3. Lwów 1857, s. 100; *Słownik języka polskiego*. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. 2. Warszawa 1902, s. 960.

To właśnie znaczenie interesującego nas czasownika, oznaczające dorównywanie, konkurowanie, zmaganie się, odnotowują zarówno dawne, jak i najnowsze słowniki języka polskiego. Por. też np. *Słownik języka polskiego*. T. 4. Red. W. Doroszewski. Warszawa 1963, s. 652; *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*. T. 21. Red. H. Zgółkowa. Poznań 1999, s. 126; *Słownik współczesnego języka polskiego*. T. 2. Red. B. Dunaj. Kraków 2000, s. 440.



Wróćmy w tym miejscu do wyjaśniania tytułu. Mimo wielości tekstów dotyczących eseistyki status genologiczny, a nawet ontologiczny eseju pozostaje niedookreślony. Czy wolno więc mówić o nauce, której przedmiot jest tak nieprecyzyjnie wskazywany? Jednak za pasjonujące zjawisko uchodzić może publikowanie kolejnych monografii twórczości eseistycznych, jak i monografii literatury – nazwijmy ją na razie – „okołoesistycznej”. Wielu współczesnych badaczy literatury, wciąż coraz młodszych, chętnie pisuje zarówno o konkretnych esejach, jak i o eseju jako takim. (Ta książka również będzie reprezentowała podobną klasę zjawisk). Wszyscy oni starają się wpisać esej w jakiś system pojęciowy, w jakąś metodologię i w jej ramach ustalić ów dyskusyjny przedmiot nauki. Same zaś eseje cechuje wyjątkowa elastyczność: z łatwością poddają się badawczej i interpretacyjnej „zdradzie”.

„Mierzenie się z esejem” oznaczać ma sprawdzanie i porównywanie jego teorii. Ale to nie wszystko. Przyjmując optymistyczne założenie, że udaje się zdefiniować esej, a więc i ustalić jakiś jego wzorzec, można przyjrzeć się również granicom „esejotwórstwa”; czyli – wychodząc od archaicznej metody „przymierzania” konkretnego tekstu do danego wzoru, dojść do współczesnej refleksji dotyczącej rozpowszechniania się eseju jako formy i jako nazwy. Warto bowiem podkreślić, że kariera słowa „esej” w polszczyźnie wiąże się z licznymi nieporozumieniami i nadużyciami.

Gdy pozostawi się na boku, nie dla wszystkich przecież interesujące, rozważania teoretycznoliterackie, to okaże się, że w poszczególnych narodowych historiach literatur eseistami bywali znakomici pisarze – znani i uznawani. Uwaga ta dotyczy też oczywiście polskiej literatury. Pozostawione przez owych eseistów teksty są nieustająco czytane, bo stanowią żywy składnik literackiej tradycji, źródło inspiracji i punkt odniesienia. Bywają przedmiotem nie jednorazowej lektury, ale stałej fascynacji. W zetknięciu się z utworami uznawanymi za arcydzielne, tytułowe „mierzenie się z esejem” znaczyć będzie metaforycznie: mocowanie, zmaganie się z intelektualną i artystyczną propozycją eseisty, wobec której czytelnik nie może pozostać obojętnym, albowiem wymaga ona podjęcia dialogu.

Szeroko pojęte piśmiennictwo dotyczące „eseistyki w ogóle” stanowi niezmiernie rozległy obszar. Coraz częściej chyba uświadamiają to sobie

kolejni adeptci esejologii, których artykuły i książki miewają charakter rekapitulacyjny<sup>2</sup>. Dąży się do zaprezentowania możliwie pełnego stanu badań, niejednokrotnie kosztem ograniczonych konkluzji. Nieustannie przyrastający stan wiedzy o eseistyce uświadamia badaczom zagadnienia potrzebę ciągłych poszukiwań, a może również zniechęcać – szczególnie wtedy, gdy efektem owych dążeń będzie jedynie stwierdzenie, że prezentowane teorie i opisy w każdym niemal punkcie się wykluczają.

Warto sięgnąć po jeszcze jedno słownikowe tłumaczenie czasownika „mierzyć się”. Otóż znaczy on także ‘nie poddawać się przeciwnościom, przewycięzać trudności’<sup>3</sup>. Cóż innego pozostaje bowiem autorce kolejnej wypowiedzi „okołeseistycznej”? Jedno tylko: pokornie zawęzić przedmiot badań tak, by móc go odpowiedzialnie ogarnąć i zweryfikować, oraz postarać się sprostac trudnościom interpretacyjnym. W niniejszym opracowaniu przyjrzę się zatem polskiej eseistyce, postrzeganej z perspektywy rodzimej refleksji badawczej.

\* \* \*

W książce wyodrębnione zostały dwie perspektywy badawcze. Część zatytułowana *Obecność eseju w literaturze polskiej* zawiera historyczne ujęcie zagadnienia. Przyjęłam (motywując je) założenie, że świadome pisanie esejów – jako utworów wyraźnie odróżniających się od innych – przez polskich autorów datuje się od lat dwudziestych minionego wieku. Odrębną, równoległe wyodrębniającą się kwestią było zakorzenianie się nazwy „esej” w świadomości uczestników polskiego życia literackiego oraz rozmaite propozycje określenia jej zakresu. Prześledziłam, w ujęciu chronologicznym, badawcze i publicystyczne reakcje na pojawianie się kolejnych tekstów, określanych jako eseje. Wskazałam uwarunkowania historyczne, które w XX stuleciu zaważyły na rozwoju wiedzy o eseju polskim, tworzonym i czytowanym w warunkach zarówno swobodnego

---

<sup>2</sup> W tym miejscu warto wskazać następujące dokonania badawcze: R. Sendyka: *Nowoczesny esej. Studium historycznej świadomości gatunku*. Kraków 2006; A. Bicz: *Esej w polskiej nauce o literaturze*. W: „Prace Literackie”. T. 45. Red. M. Urseł. Wrocław 2005, s. 189–212.

<sup>3</sup> *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny...*, s. 126.

przepływu idei, jak i stopniowo na powrót przewyciężanej pod koniec wieku diaspory literackiej.

Część nazwana *W kręgu teorii* zawiera pięć przekrojowych ujęć eseju, traktowanego już jako określony model genologiczny. Analizując różne stanowiska teoretyczne oraz obserwując współczesne tendencje językowe, najpierw przedstawiłam nieporozumienia terminologiczne i zaproponowałam (w celu zyskania efektywności komunikacyjnej) uściślenie desygnatu nazwy. Ukazałam skomplikowane z dzisiejszego punktu widzenia uwarunkowania orzekania o literackości eseju. Utwierdziłam się w przekonaniu, że opowiadanie się za istnieniem – paradoksalnie precyzyjnego – modelu gatunkowego eseju jest uzasadnione. Opisałam wreszcie rozpowszechnianie się form pisarskich, wykształcających się z eseju literackiego w jego tradycyjnej postaci (która wciąż zyskuje nowe realizacje tekstowe). Dotyczy to zarówno opisywanej przez badaczy od dawna eseizacji najróżniejszych wypowiedzi, jak i hipotetycznej prognozy, dotyczącej znaczących trendów w polskiej literaturze współczesnej.

## Indeks osobowy\*

### A

Adamowicz-Pośpiech Agnieszka  
(tłum.) 140  
Adamski Jerzy 123  
Addison Joseph 141  
Adorno Theodor W. 208  
Albérés René-Marill 90  
Ambrożewicz Zbigniew 47  
Ampère André Marie 88  
André Francis 227  
Andres Zbigniew 187, 244  
Andruchowycz Jurij 155  
Andrzejewski Jerzy 46, 47, 73, 105  
Arnold Matthew 140  
Arystoteles 16, 208  
Augustyn św. 245

### B

Bacon Francis 22, 32, 42, 87, 88, 89,  
97, 102, 139, 140  
Baczyński Krzysztof Kamil 76  
Balbus Stanisław 155, 214–215, 230,  
253  
Balcerzan Edward 82, 195, 215–216  
Balzac Honoré de 170

Barańczak Stanisław 55  
Barthes Roland 178, 181–182, 185, 233  
Bartoszyński Kazimierz 213  
Bassaj Maria (tłum.) 163  
Bator Joanna 233  
Bąkowska Elżbieta 106  
Bąkowski Piotr 106  
Beardsley Monroe 240  
Benda Julien 27  
Bereś Stanisław 56, 57, 58, 104  
Bergamin José 39  
Berger Bruno 205, 241, 242  
Bernacki Marek 136, 201  
Bernat Marek 122, 128, 201  
Białoszewski Miron 225  
Bicz Arkadiusz 9, 185, 201  
Bielatowicz Jan 55, 64, 121  
Bielska-Krawczyk Joanna 185  
Bieńczyk Marek 233, 236, 257  
Bieńkowska Ewa 99, 100, 123, 135, 236  
Biran Maine de 175  
Bismarck Otto von 113  
Błaut Stanisław (tłum.) 99, 225  
Błoński Jan 45, 67, 78, 84, 90–93, 94,  
95, 98, 99, 105, 114, 116, 149

---

\* Indeks nie obejmuje *Zestawienia wykorzystanych źródeł*.

- Boas Ralph P. 240  
 Bobkowski Andrzej 56, 67, 69–70, 85, 127, 250  
 Bobrowski Czesław 137–139, 140, 142  
 Bocheński Adolf M. 75  
 Bolecki Włodzimierz 92, 150, 153–154, 185, 186, 189, 206, 213, 236, 253  
 Borejsza Jerzy 26, 27, 38–41, 42, 67, 95, 140  
 Borowski Andrzej 144  
 Bossuet Jacques-Bénigne 170  
 Boy-Żeleński Tadeusz 13, 14, 15, 30, 31, 135, 227  
 Brandys Kazimierz 74  
 Braun Fritz 245  
 Breza Tadeusz 41–43, 67, 78, 91, 95  
 Brodziński Kazimierz 19  
 Brodzka-Wald Alina 108, 186, 249  
 Brzechwa Jan 157  
 Brzozowski Stanisław 21–29, 92, 153  
 Budzyńska-Daca Agnieszka 232  
 Bujnicki Tadeusz 103–104, 120, 121, 249  
 Bujnowski Józef 16, 59–60, 97, 98, 121, 134, 239, 240  
 Burek Tomasz 84, 106, 128, 221–225  
 Burska Lidia 108, 186  
 Burzyńska Anna 178
- C**  
 Cat-Mackiewicz Stanisław 258  
 Chałasiński Józef 74  
 Chlipalski Krzysztof 47  
 Chmielewska Katarzyna 253  
 Chopin Fryderyk 19  
 Chwin Stefan 82–83, 103, 233  
 Cichy Michał 58  
 Ciechanowicz Jerzy 231–232  
 Cieszkowski Ludwik 19  
 Coelho Paulo 234  
 Coleridge Samuel 140  
 Compagnon Antoine 186  
 Conrad Joseph 62, 71, 194  
 Cudak Romuald 191, 199, 214  
 Cuddon John A. 141  
 Culler Johnatan 163  
 Cyceron 16, 17  
 Cywiński Bohdan 249  
 Czaja Dariusz 233  
 Czaplewicz Eugeniusz 126, 177  
 Czapska Maria 249  
 Czapski Józef 33, 54, 56, 67, 71, 117–118, 119, 124, 125, 175, 186, 209, 210, 249, 261  
 Czarnik Oskar S. 108  
 Czartoryski Adam Kazimierz 19  
 Czaykowski Bogdan 45  
 Czerniawski Adam 45  
 Czerwińska Elżbieta 122  
 Czubała Henryk 237, 238  
 Czub-Rojewska Jadwiga 144
- Ć**  
 Ćwikliński Krzysztof 127
- D**  
 Daniel Robert 240  
 Daniell B. 164  
 Danilewicz-Zielińska Maria 50, 55, 56, 57, 59, 60, 67, 107, 121  
 Dante Alighieri 170  
 Dąbrowska Maria 78, 91  
 Dąbrowski Stanisław 176, 182–183, 184, 186, 187, 212–213, 219  
 Defoe Daniel 61, 141  
 Derrida Jacques 150, 178, 179, 233

Dębska-Kossakowska Aleksandra 185  
 Dmochowski Franciszek Ksawery 7  
 Dobosz Andrzej 90, 94–95, 96  
 Dobrowolski Antoni B. 72  
 Dobrowolski Tadeusz 71, 74  
 Dołęga-Mostowicz Tadeusz 83  
 Dorn Marek 51  
 Doroszewski Witold 7  
 Dufrenne Mikel 179  
 Dunaj Bogusław 7  
 Dunikowski Xawery 72  
 Dunin Kinga 257  
 Dürer Albrecht 147  
 Dybciak Krzysztof 50, 56, 59, 60, 92,  
 98–99, 102, 104–105, 106, 107,  
 121–122, 123, 126–127, 135–136,  
 147, 201, 203–204, 205, 206, 218,  
 235, 250–251  
 Dygat Stanisław 74  
 Dziadek Adam 236  
 Dzierżyński Feliks 70

**E**

Eco Umberto 139  
 Einstein Albert 194  
 Ellis John M. 162–163  
 Elzenberg Henryk 33, 79, 234, 254, 256  
 Emerson Ralph W. 170

**F**

Faulkner William 74  
 Feldman Józef 72  
 Fik Ignacy 41  
 Fik Marta 94, 105, 116  
 Fish Stanley 178  
 Fiut Aleksander 105  
 Flaszen Ludwik 67, 90, 93–94, 95, 96,  
 225

Florio John 140  
 Folkierski Władysław 63  
 Foucault Michel 150, 152, 233  
 Franciszek św. (właśc. Bernardone  
 Giovanni) 168  
 Frankowiak Anita 230  
 Fryde Ludwik 27, 172, 189

**G**

Gauguin Paul 194  
 Gazda Grzegorz 136, 200  
 Geertz Clifford 212, 233  
 Genet Jean 258  
 Gębala Stanisław 54, 56, 58, 185, 248–  
 250  
 Giedroyc Jerzy 57, 58  
 Gierek Edward 82  
 Glinka Ksawery 249  
 Głowala Wojciech 41, 97, 98, 102, 134,  
 172, 173, 175, 176, 202–203, 205,  
 208, 209, 217, 224, 240, 241  
 Głowiński Michał 26, 92, 195, 196,  
 259  
 Goebbels Joseph 78  
 Goethe Johann W. 164, 193  
 Gołubiew Antoni 75, 76  
 Gombrowicz Witold 55, 57, 58, 85,  
 116, 225, 229, 249, 250  
 Gomułka Władysław 82  
 Gondowicz Jan 94  
 Gontarz Beata 157, 263  
 Gorbaczow Michaił 258  
 Gotowski B. 137–138  
 Górnicki Łukasz 19, 97, 122  
 Górski Konrad 75  
 Greenblatt Stephen J. 233  
 Gretkowska Manuela 257  
 Grochowski Grzegorz 213

Grodzki Bogusław 236–237  
 Gruszka Monika 156  
 Grzmil-Tylutki Halina 192–193  
 Grzybowski Konstanty 72

**H**

Handke Mirosław 146  
 Hartman Geoffrey 163  
 Haupt Zygmunt 67, 236  
 Heck Dorota 18, 19, 26, 46, 146, 178,  
 200, 207, 219–220, 234, 247, 252  
 Heidegger Martin 238  
 Heistein Józef 100, 222–223  
 Herbert Zbigniew 79, 145, 186, 231,  
 233, 236  
 Herling-Grudziński Gustaw 55, 56,  
 57, 58, 67, 84, 118, 119, 120, 125,  
 185, 186, 188, 189, 229–230, 243–  
 244, 249  
 Hertz Paweł 74, 128  
 Heska-Kwaśniewicz Krystyna 230, 257,  
 263  
 Hilsbecher Walter 99, 225  
 Himmler Heinrich 70  
 Hindemith Paul 147  
 Hitler Adolf 70, 78  
 Hnidiuk Jacek 187  
 Holmes Olivier W. 36  
 Holzer Jerzy 111  
 Homer 66, 170  
 Horacy 162  
 Hugo Victor 100, 164, 223  
 Huizinga Johan 75  
 Humboldt Alexander von 164  
 Hume David 32, 87, 88, 102  
 Hutnikiewicz Artur 50

**I**

Ingarden Roman 168

Irzykowski Karol 15, 27, 36, 181, 221,  
 223  
 Iwaszkiewicz Jarosław 74, 75, 78, 79,  
 91

**J**

Jagielski Mieczysław 109  
 Janion Maria 84, 221, 233  
 Janta Aleksander 249  
 Januszkiewicz Michał 167, 186  
 Jarczyńska Maria 71  
 Jarośniński Zbigniew 84  
 Jaruzelski Wojciech 109–110  
 Jarzębski Jerzy 50, 57, 60, 114  
 Jasienica Paweł (właśc. Beynar Leon  
 Lech) 75–76, 80  
 Jasińska-Wojtkowska Maria 203, 251  
 Jasiński Janusz 111  
 Jastrun Mieczysław 74, 78, 91, 234  
 Jeleński Konstanty 55, 118, 136, 249  
 Jędrzychowska Maria 145  
 Joyce James 221  
 Julian Apostata 47  
 Just Klaus G. 242

**K**

Kafka Franz 221  
 Kałużyński Zygmunt 14, 16, 85, 133  
 Kamieńska Anna 234  
 Kaniewska Bogumiła 180  
 Kant Immanuel 47, 167–168  
 Karłowicz Jan 7  
 Karol XIV Gustaw (król) 117  
 Karpiński Wojciech 107, 117, 118,  
 120, 252  
 Kartezjusz (właśc. Descartes René) 31,  
 140, 245  
 Kasperski Edward 167, 170, 180

- Kasprowicz Jan 172  
Kaszubski Przemysław 142–143  
Katon Starszy 18, 78  
Kawyn Stefan 26  
Kaźmierczyk Adam 56  
Keats John 170  
Kępiński Antoni 80  
Kieniewicz Stefan 75  
Kijowska Kazimiera 150  
Kijowski Andrzej 67, 84, 90, 113–114,  
116, 150, 225  
Kisiel Marian 45, 115  
Kisielewski Stefan 76, 257–258  
Klaczko Julian 19  
Klecel Marek 122  
Kleiner Juliusz 26, 173  
Kończowski Stefan 172  
Kołąkowski Leszek 55, 124, 249  
Kołątaj Hugo 19, 97  
Komar Michał 233  
Konarski Stanisław 19  
Kopczyk Michał 69  
Kopernik Mikołaj 71  
Kornhauser Julian 83, 114, 116  
Kotarbiński Tadeusz 22, 89–90, 96  
Kott Jan 14, 55, 71, 76, 78, 79, 90, 91,  
188, 261  
Kowalczyk Andrzej Stanisław 14, 15,  
16, 17, 18, 46, 231, 252  
Kozicka Dorota 230–231, 233, 237  
Kozielecki Józef 215  
Kozłowski Krzysztof 47, 208  
Kozmian Kajetan 19  
Krall Hanna 233  
Krasucki Eryk 38  
Krasuski Krzysztof 115  
Kraus Karl 245  
Kristeva Julia 181, 233  
Krlęza Miroslav 140  
Kruk Erwin 111  
Kruszyński Zbigniew 118  
Kryński Adam 7  
Krzyżyk Danuta 145, 146  
Kubacki Waclaw 71, 74  
Kubiak Zygmunt 79, 81  
Kuczyńska-Koschany Katarzyna 147  
Kuryluk Józef 233  
Kuśniewicz Andrzej 223  
Kuźma Erazm 187  
Kwiatkowski Jerzy 83, 90
- L**
- Lack Stanisław 30  
Lanson Gustave 63  
Latour Bruno 233  
Lechoń Jan (właśc. Serafinowicz Le-  
szek) 120, 249  
Leggett Glenn 240  
Leibnitz Gottfried Wilhelm 88  
Lem Stanisław 161, 162, 249  
Leśmian Bolesław 179, 180, 182  
Lichański Stefan 80, 81, 99, 225  
Linde Samuel Bogumił 7  
Litwin Aleksander 74  
Loba Mirosław 143  
Locke John 88  
Lubelska Magdalena 178  
Lubomirski Stanisław Herakliusz 19  
Lukács György 21, 22, 23  
Lytard Jean-François 178
- Ł**
- Łapiński Zdzisław 68  
Łebkowska Anna 178  
Łojek Jadwiga 144  
Łukasiewicz Jacek 83, 84, 190



**M**

Mach Wilhelm 221  
Maciąg Włodzimierz 90  
Maciejewski Janusz 186  
Mackiewicz Józef 124  
Makowiecki Tadeusz 34, 35  
Malewska Hanna 33, 76  
Malinowska Elżbieta 232  
Malinowski Bronisław 194  
Małcużyński Karol 109–110  
Mann Thomas 83, 100  
Mańkowski Jerzy (tłum.) 166  
Marat Jean-Paul 70  
Marecki Piotr 187  
Marek Aureliusz 16, 18  
Maritain Jacques 75  
Markiewicz Henryk 21, 167, 171–172, 199  
Markowski Michał Paweł 150–153, 154, 181–182, 185, 201, 205–208, 233, 244, 252–253, 255  
Marks Karl 69, 255  
Maroszczuk Grażyna 243–244  
Martini Fritz 241  
Matusz Sławomir 244–245  
Matuszewski Ryszard 74, 79  
Mauriac François 71  
Mazowiecki Tadeusz 58, 106  
Mazur Daria 175  
Meegeren Henricus Antonius van 73  
Mentzel Zbigniew 116  
Michnik Adam 58  
Micińska-Kenarowa Halina 68  
Miciński Bolesław 13, 14, 15, 37, 38, 47–50, 67, 68, 98–99, 102, 122, 136, 137, 167–168, 175, 186, 189, 207–208, 209, 210, 247, 254, 255, 258  
Mickiewicz Adam 74, 157, 194, 260

Miller Joseph Hillis 163  
Miłosz Czesław 14, 15, 16, 46, 55, 57, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 84, 86, 104–107, 115, 116, 117, 120, 124, 126, 194, 236, 237, 247, 249, 252  
Minturno A.S. 164  
Misiorny Michał 123–124  
Mochnicki Maurycy 19, 20  
Mongin Olivier 180  
Montaigne Michel de 17, 18, 26, 30, 31, 32, 33, 39, 40, 42, 62, 72, 87, 88, 89, 99, 102, 117, 122, 135, 139, 140, 143, 145, 164, 165, 170, 199, 206, 210, 227, 252  
Morawski Stefan 22, 72  
Mrozek Sławomir 116  
Musil Robert 100, 221, 223  
**N**  
Naganowski Egon 100–101, 140, 221, 223  
Napierski Stefan 36, 41  
Nasiłowska Anna 44, 114  
Nawarecki Aleksander 260–261  
Niedźwiedzki Władysław 7  
Nikifor 227  
Nowaczyński Adolf 26, 27  
Nowak Zbigniew Jerzy 191–192  
Nowakowski Zygmunt 120  
Nycz Ryszard 21, 22, 23, 58, 186, 212, 242–243  
**O**  
Okopień-Sławińska Aleksandra 196  
Olejniczak Józef 185, 209, 229, 248  
Opacki Ireneusz 20, 196–198, 199, 213, 220, 232, 233  
Orlicki Sławomir 101–102, 240, 241

Ostaszewska Danuta 191, 200, 214  
Ostrowski Witold 97, 98, 135–136,  
200–201, 239–240, 241

**P**

Pacholski Arkadiusz 185  
Pankiewicz Józef 71, 72  
Paqot Thierry 180  
Parandowski Jan 13, 53, 67, 71, 75, 77,  
78, 186, 219  
Parnicki Teodor 190  
Pasterski Janusz 187, 244  
Paszyński Włodzimierz 146–147  
Pater Walter 140  
Pawlikowski Michał 35  
Pawlus Marta 136, 201  
Pawłowski Włodzimierz (tłum.) 122  
Paźniewski Włodzimierz 128, 140,  
245–246  
Peiper Tadeusz 72  
Piechal Marian 34  
Pilch Jerzy 257  
Piłsudski Józef 34  
Platon 16, 18, 170  
Plucińska-Smorawska Katarzyna 69  
Plutarch 18  
Podhorski-Okolów Leonard 74  
Pokojska Agnieszka (tłum.) 162  
Polgar A. 245  
Pollakówna Joanna 118  
Pomian Krzysztof 57  
Pope Alexander 201, 202  
Popper Leo 21, 22  
Potocki Jan 79  
Potrykus-Woźniak Paulina 156, 159,  
201, 202  
Proust Marcel 181, 221  
Pruszyński Mieczysław 70

Przybylska Renata 144  
Przybylski Ryszard 19, 20, 79, 136  
Przybylski Ryszard K. 58  
Przymuszała Beata 167  
Puzyna Konstanty 90  
Pytasz Marek 186, 229

**R**

Rabizo-Birek Magdalena 154  
Radziwiłł Krzysztof 74  
Regiewicz Adam 145  
Rej Mikołaj 97, 201  
Rilke Rainer Maria 147  
Robespierre Maximilien de 70  
Rogoziński Julian 83–84  
Rohner Karl 127  
Rorty Richard 178, 179  
Rosiek Stanisław 83  
Roszak Joanna 147  
Rott Dariusz 232  
Rowiński Cezary 101  
Rożek Lucyna 261, 263  
Rudnicki Adolf 78, 91, 225  
Rymkiewicz Jarosław Marek 81, 233

**S**

Sakowski Juliusz 249  
Salten Felix 245  
Sardanapal 19  
Sarnowska-Temeriusz Elżbieta 166  
Sawicki Stefan 199–200  
Scaliger Julius Caesar 105–166  
Schiller Friedrich 164  
Schopenhauer Arthur 22, 168  
Sedyka Roma 9, 25, 26, 28, 29, 30, 36,  
37, 39, 85, 157, 186, 208, 217, 224,  
233–234, 236  
Seneka 16, 18

- Shakespeare William 161, 170  
 Shipley Joseph T. 16, 60, 61, 63, 97,  
 239–240  
 Sieradzki J. 52  
 Sikora Irena 16, 17, 20, 99, 201  
 Sinkowa Zofia 141  
 Skarga Barbara 233, 256  
 Skarga Piotr 19, 97  
 Skwarczyńska Stefania 32, 35, 42, 133,  
 139, 163–164, 172–177, 182, 188,  
 191, 196  
 Skwarczyński Adam 34  
 Sławiński Janusz 128, 196, 199  
 Słowacki Juliusz 19, 76, 194  
 Smith Edwin 240  
 Smoleński Paweł 58  
 Smulski Jerzy 68  
 Sokołowski Kazimierz 52  
 Sokrates 18  
 Sontag Susan 178  
 Spengler Oswald 194  
 Spytkowski Józef 26  
 Staël Germaine de 163  
 Staff Leopold 74  
 Stala Marian 116, 144  
 Stalin Iosif (właśc. Dżugaszwili I.W.)  
 70, 72  
 Starowieyska-Morstinowa Zofia 76,  
 78, 183  
 Stasiuk Andrzej 154–156, 257, 258–259  
 Staszic Stanisław 19, 97  
 Steele Richard 141  
 Stein Gertruda 188  
 Stempowski Jerzy (pseud. Hostowiec  
 Paweł) 13, 14, 16, 33, 36, 37, 46,  
 47, 53, 54, 56, 57, 59, 64, 65, 67, 84,  
 94, 96, 102, 108, 116, 117, 119, 120,  
 122, 124, 125, 127, 136, 137, 145,  
 156, 161–162, 168–169, 170, 186,  
 189, 209, 210, 229, 233, 247, 252,  
 254–255, 258, 261  
 Stevenson Robert L. 140  
 Steward John L. 240, 242  
 Stępień Marian 27, 124–126  
 Stróżyński Tomasz (tłum.) 186  
 Strzelecka Jolanta 110  
 Strzelecki Jan 81  
 Strzyżewski Tomasz 58  
 Sulikowski Andrzej 225  
 Szczepański Jan Józef 80, 225–229  
 Szerbakiewicz Rafał 231–232  
 Szmidt Andrzej 128  
 Szuman Stefan 72, 73  
 Szymański Wiesław Paweł 68  
 Szymborska Wisława 215
- Ś**  
 Śniadecki Jan 19  
 Śniadecki Jędrzej 19  
 Święch Jerzy 44  
 Świętochowski Aleksander 19
- T**  
 Tarnowska Maria (tłum.) 15  
 Tatarkiewicz Władysław 23, 31, 32,  
 87–89, 90, 96, 164–165  
 Tatarkiewiczowa Teresa 32  
 Taylor Charles 243  
 Tazbir Mieczysław 90  
 Terlecki Tymon 58–60, 62, 64, 67,  
 84, 107, 117, 120, 121, 134, 240,  
 249  
 Terrasse Jean 200  
 Timoszewicz Jerzy 65, 117, 120  
 Tischner Józef 233  
 Tołstoj Lew 74, 100, 223

- Tomasik Wojciech 68, 150, 185, 206, 253
- Tomkowski Jan 186, 209, 261
- Treugutt Stefan 106
- Truffau Paul 63
- Trzynadlowski Jan 192, 195
- Turnau Jan 111
- Twardowski Kazimierz 152, 181
- Tynecka-Makowska Słowinia 136, 200
- U**
- Ugrešić Dubravka 140
- Ulewicz Tadeusz 26
- Ulicka Danuta 167
- Unamuno Miguel de 39
- Uniłowski Krzysztof 197
- Ursel Marian 9, 185, 201
- V**
- Van Tieghem Paul 191
- Vincenz Stanisław 14, 16, 46, 54, 56, 65, 66, 67, 85, 116, 119, 122, 124, 126, 127, 247, 249, 252, 253–254, 255, 258
- W**
- Walas Teresa 44
- Walker Hugh 240
- Wałęsa Lech 106, 109
- Warren Austin 167, 169–170
- Wasiutyński Jeremi 71
- Wat Aleksander 125, 249
- Ważyk Adam 68, 75, 221
- Wellek René 167, 169–170
- Werner Andrzej 106, 107
- Wierzyński Kazimierz 120, 124, 249
- Winnicka Ewa 146–147
- Wiszniewska Monika 76
- Witkiewicz Stanisław Ignacy 223, 252
- Witkowska Alicja 219
- Witkowska Alina 19
- Wittbrot Marek 147
- Wittlin Józef 33, 37, 53, 54, 56, 84, 116, 120, 125, 126, 127, 137, 145, 209, 210, 249, 250
- Wojdyło Marek 114
- Wolter (Voltaire; właśc. Arouet François Marie) 39
- Woźniakowski Jacek 75
- Wroczyński Tomasz 128, 200, 201, 204–205, 218, 242
- Wróblewski Maciej 144–145
- Wyka Kazimierz 13, 14, 15, 16, 21, 27, 28, 29, 36, 37, 38, 41, 46, 47, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 78, 81, 84, 85–86, 92, 93, 96, 111–113, 133, 148, 182, 193–195, 209, 211, 224
- Wyka Marta 14, 15, 53, 144, 206, 235–236, 247
- Wyskiel Wojciech 120–121, 122
- Wysłouch Seweryna 58, 167, 184, 186, 213–214
- Wyspiański Stanisław 33, 172
- Wyszkowski Krzysztof 106
- Z**
- Zabierowski Stefan 80, 219, 229, 263
- Zaczkowski Piotr 157
- Zagajewski Adam 56, 83, 116
- Zagórski Jerzy 76, 78, 79
- Zawadzki Andrzej 23, 24, 25, 47, 157, 237
- Zawodziński Karol Wiktor 74, 75
- Zeler Bogdan 145, 146, 230, 257, 263
- Zgorzelski Czesław 196–198, 199
- Zgółkowa Halina 7

Zieliński Marek 111, 119, 128  
Zimand Roman 106, 123  
Znaniński Florian 49  
Zwierzyński Leszek 219, 263

**Ż**

Żeleński Tadeusz Boy zob. Boy-Że-  
leński Tadeusz  
Żółkiewski Stefan 86, 172

Małgorzata Krakowiak

**Coping with an essay**  
**Studies on Polish research on a literary essay**

Summary

*Coping with an essay* shows two research perspectives. The part entitled *The presence of an essay in the Polish literature* is a historical perspective of the very phenomenon. Motivating it, the assumption is that writing essays consciously, as texts clearly different from others, by Polish authors has been dated back to the 1920s. A separate, but parallel issue was the ingraining of the term „essay” in the awareness of the participants of the Polish literary life, and various propositions to define its scope. Chronologically, the research and literary reactions to the appearance of subsequent texts referred to as essays were traced. Historical conditions influencing an increase in knowledge on a Polish essay, created and read under the circumstances of both a free flow of ideas, and gradually with a return of the literary diaspora overcome at the end of the century.

The part called *In the circle of the theory* contains five cross-sectional perspectives of an essay, already treated as a defined genealogical model. Analysing various theoretical standpoints, and observing contemporary linguistic tendencies, first terminological misunderstandings were presented, and a suggestion to specify the name designation (in order to achieve a communicative efficiency) was offered. Complex conditions of pronouncing a literary nature of an essay were shown from today’s point of view. The author was confirmed in her beliefs that being in favour of the existence of a paradoxically precise genre model of an essay is justified. Finally, the popularization of writing forms deriving from a literary essay in its traditional form (which is still gaining new textual realizations). It concerns both the esseisation of various texts described by researchers for a long time, and a hypothetical prediction concerning significant trends in the Polish literature nowadays.

Małgorzata Krakowiak

## **Dem Essay entgegentreten** **Studien zum Thema: polnische Forschungen über literarisches Essay**

### Zusammenfassung

Das Buch *Dem Essay entgegentreten* stellt zwei Forschungsperspektiven dar. In dem Teil *Das Essay in der polnischen Literatur* wird das Thema vom historischen Standpunkt aus betrachtet. Die Verfasserin hat angenommen, dass sich polnische Autoren mit dem Essay – als einem separaten literarischen Genre – ganz bewusst seit 20er Jahren des 20.Jhs befassen. Ein ganz anderes Problem ist, wie und in welchem Ausmaß sich die Bezeichnung „Essay“ in dem Bewusstsein der Teilnehmer des literarischen Lebens in Polen eingepägt hat. Die Verfasserin hat chronologisch die Publikationen untersucht, die eine Reaktion auf erscheinende und als Essays bezeichnete Texte waren. Sie nannte historische Bedingungen, die im 20.Jh für die Entwicklung des Wissens über das polnische Essay ausschlaggebend waren. Das Essay war damals geschrieben und gelesen sowohl beim freien Ideenfluss, wie auch als Ausdruck der Ende des Jahrhunderts wieder überwundenen literarischen Diaspora.

Der Teil *Im Theorienkreis* enthält fünf Querschnitte durch das Essay, das schon als ein bestimmtes genrelogisches Modell gilt. In Bezug auf verschiedene theoretische Standpunkte und gegenwärtige Sprachtendenzen stellt die Verfasserin terminologische Missverständnisse fest und schlägt zwecks besserer Kommunikationseffektivität vor, das Designat des Namens genauer zu bestimmen. Sie nennt die aus heutiger Sicht komplizierten Bedingungen, die darüber entscheiden, dass ein Essay als ein literarisches Werk betrachtet wird. Die Verfasserin hat sich in der Überzeugung bestärkt gesehen, dass das Vorhandensein von dem präzisen Genre „Essay“ ganz berechtigt ist. Schließlich beschreibt sie die Verbreitung von den Schreibformen, die von dem literarischen Essay in dessen traditioneller Form (die immer wieder neue Textformen annimmt) entstehen. Das betrifft sowohl die von den Wissenschaftlern schon seit langem geschilderte Essayisierung von der Aussage, wie auch die hypothetische Prognose für bedeutende Trends in der heutigen polnischen Prosa.

Redakcja  
**Barbara Malska**

Projekt okładki, stron tytułowych i działowych  
**Piotr Kossakowski**

Redakcja techniczna  
**Małgorzata Pleśniar**

Korekta  
**Mirosława Żłobińska**

Skład i łamanie  
**Marek Zagniński**

Copyright © 2012 by  
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego  
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336  
ISBN 978-83-226-2147-9  
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-8012-504-9  
(wersja elektroniczna)

Wydawca  
**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego**  
**ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice**  
[www.wydawnictwo.us.edu.pl](http://www.wydawnictwo.us.edu.pl)  
e-mail: [wydawus@us.edu.pl](mailto:wydawus@us.edu.pl)

Wydanie I. Ark. druk. 18,5. Ark. wyd. 19,5. Papier  
offset. kl. III, 90 g

Cena 24 zł (+ VAT)

---

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.  
M. Rejnowski, J. Zamiara  
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław



*Małgorzata Krakowiak* **Mierzenie się z esejem**



Cena 24 zł (+ VAT)

ISSN 0208-6336